

La vacca cranzla

Autor(en): **Vonmoos, Schamun / Cadalbert, B.**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **26 (1938)**

PDF erstellt am: **29.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882172>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La vacca cranzla¹⁾

da Schamun Vonmoos

per romontsch sursilvan da B. Cadalbert

1. Co Stiafen Paloc vul mirar, qual vegn suren e tgei che sia vacca patratga

«Quella ga vi jeu mirar, tgi che camonda», tuna ei ord bucca de Stiafen Paloc; «jeu sun unfis de quellas sgorgnas e vi haver ina vacca de raz.» El dat in sfrac giu pella meisa cun siu pugñ massiv, che las scadiolas saultan.

«Fai sco ti vul», replica dunna Aita, «mo quei vi jeu dir a ti: Sche ti fas naven mia buna vacca cranzla, sche sas ti mirar ch'enzatgi mulschi quella che ti vegnas cun tut; jeu tuchel buc en ella cun in det.» Sco per dar pli gronda forza a ses plaids, stat ella si, sevulvend viers la finiastra. La menada ch'ella dat fagend quei lai supponer ch'era ella seigi ina cranzla. Ei dat carstgauns che fan semeglionts moviments specials che lain enconuscher enqual caussa de lur character. Quei moviment plein energia ei senza dubi daus en egl a Stiafen. Forsa ch'ina regurdientscha de temps passai, nua che quels moviments vivs della giuvna Aita havevan incantau el, nescha en la profunditad de siu stgir sentiment ed ei para

---

¹⁾ Igl Ischi vul porscher ina novella engiadinesa en vestgiu sursilvan. «Cranzla» ei ina corna sturschida ano ed ensi, pia corna truotsch. En senn figurativ vegn quell'expressiun era duvrada per ina femna energica, nauscha.

ch' ella possi stizzar il fiug de gretta ch' ei se-destadaus en el. Per in mument semuossa in' altra expressiun sin sia fatscha, in' expressiun migeivla ed amureivla. Mo quei ei stau mo in cuort mument e lu banduna Stiafen, ch' ei buca disaus de far liungas reflexiuns e biars plaids, la stiva d'end in vehement sfrac agl esch. Quel trembla aunc in' urialetta, fagend ina tgulada sco sch' el less discuorer e dir: «Per supportar biaras de quellas fridas fuss jeu memia vegls ed era l' entira casa po cuzzar onns e decennis mo sch' ella survescha alla pasch; mo sche quei havess de significar ina declaronza d' uia-ra, sche pudess ella prest curdar en ruinas cun mei ensemen.»

Stiafen ha denton schau ora la vacca cran-zla ed ei semess sin via per ir alla fiera de Scuol. Il pauper biestg cun ses siat latgs ei buca pli ella flur della giuventetgna e sa buca capir, co che siu patrun fa aschi savens die-ver de siu fest. Schiglioc ha el buc auter che buns plaids e carinas strihadas; ei parev' adina sco sch' els secapessen vicendeivlamein, ferton ch' ei fa oz la pareta, sco sch' els seigien pli tut jasters ed hostils.

Nus carstgauns essan disai de crer, ch' ils animals seigien buc el cass de patertgar. Tut perquei ch' els san buca discuorer, sco sche quels che tschontschan il pli bia fussen er' ils pli fermes el patertgar. Savens ei quei tut auter, e de biars liungs discuors, sch' ins cassass tut quei ch' ei fa oz la pareta, sco sch' els seigien dil in liung: Muh! Igl ei buca de dubitar, ch' era ils animals han ina certa veta interna, ch' ins numni quella lu instinct u sentiment u tgei che seigi. Quei che semova el pli intern della vacca

cranzla seschass forsa exprimer culs sequents plaids dil lungatg human: «Nus paupras creatira mettass essan da melli onns enneu sentenziadas de pitir cuschend, e cul temps essan nus disadas de pitir ed havein empriu quella divina vertid che surlevgia tut, la pazienza. Tgi sa sche miu patrun pitescha buc era, pitescha aunc de pli che jeu, tschelluisa tribulass el buca mei.»

Patratga e senta la vacca cranzla aschia? Jeu sai buc, mo factum eis ei, ch' ella entscheiva, con fadigius che quei era, a s' adattar al pass dil patrun, e factum eis ei medemamein che siu patrun pitescha, pitescha bia de pli che la cranzla. El ei buca mo bastunaus cun la maguola coller, el ei tuccaus cun la torta de fiug, che fa buglir il saung e che ha mess en ruina tons e tons carstgauns ed entirs pievels. En el ei sedestadada quella terribla mania che cloma: «Jeu vi mirar qual ei il pli ferm, vi mirar, tgi che camonda.» Ei dat carstgauns ch' ein destinai alla pasch; nua ch' els entran vegn la pasch cun els; ei dat era carstgauns, che han enzatgei stigont, dapertut portan els disfidonza, scuidonza ed odi, ella lavur ed el giug. La pli part dils carstgauns han enzatgei ded omis dus elements, els han duas olmas en lur pèz, ni ch' els han lur muments, lur temps, nua ch' ils nauschs patratgs ed ils bass sentiments damognan e lur temps, nua ch' il bien spért dominescha e meina els alla pasch e vera cuntentientscha.

Era Stiafen haveva giu ses buns temps. El ha spusau sia Aita avon circa 20 onns ord intima affecziun e quei era stau in temps de vera primavera plein flurs e speronzas. Las co-

lurs ein plaun e plaun sblihidas, mo la simpatia ed harmonia ein seprofundidas e sestabilidas. Stiafen sto ussa patertgar: Tgei bials onns ch' els han passentau ensemen; mai in plaid de dispeta, lur lètg ei stada sco ina violina bein accordada. La damonda, tgi che camondi, haveva mai sclavinau quella harmonia.

Ed ussa quella disonanza. Pertgei? Tgi ei la cuolpa? Stiafen di: «Aita e negin auter. Mo cuost'ei tgei che vegli, jeu vi empruar tgi ch'ei il ferm e vi mirar sche ella sto buca emperder de saltar suenter mia gegia.»

2. Mistral Curdin Neve declara co ei stat culs puncts dellas vaccas e cullas marcas d'ureglia dils vadials

Cura che Stiafen passa la stiarta della Curarina vesa el vidvart in um che spetga — senza dubi el. El fuss pli bugen restaus persuls havend de far avunda cun ses patratgs e ses novs quitaus, mo quei fuss stau ton sco in'offensiun, sch'el fuss staus eri ed havess schauir tschel vinavon. Mirond pli bein vesa el ch'igl ei mistral Curdin Nevé. Il surnum «nevé» ha el survegniu perquei ch'el di mintg' auter plaid «nevé». In plaid characterisescha savens il carstgaun, forsa che mintgin ha siu plaid special p. e. pia — mosch — insumma — sco detg etc. Ils biars han denton il plaid «jeu» — jeu creigel — jeu sai — jeu hai udiu — jeu hai detg. Quels della birocrazia drovan il plaid «nus». Nus havein decidiu — nus havein fatg. Il plaid special de nies mistral Curdin ei sco gia detg «neve». Dil rest eis el in brav um ruschaneivel che capescha fetg bein dils animals. El ei adina

pronts cun siu cussegl en cass de malsognas en nuegl ed era Stiafen ha el gia gidau bia ga. Stiafen va perquei vinavon e salida mistral Curdin. Quel rispunda:

«Bien di, Stiafen, neve ti vas era a fiera, neve culla cranzla. Jeu cartevel che ti vessies buca venal ella. Neve, quella ei stada la miseriera si d' alp ed era en cascharia has ti purtau ina tschallatada latg?»

Per Stiafen ein quels plaids ina stoda piztgada; era Aita haveva mess tonta peisa sil factum che la cranzla detti aschi bein latg. Per las casarinas ha il latg la valeta, ellas ein loschas d'haver bials brocs de pieun en tgaminada. Tut outra impressiun fan quels plaids vegnend els ord bucca de mistral Curdin che ha in dils megliers muvels en nuegl.

«Jeu hai cartiu che las fuormas seigien ozildi il principal,» replica Stiafen. «Vus haveis buca tratg aschi bia marenghins de vossas genetschas pervia dil latg. Perquei less jeu brattar la cranzla cun ina vacca de premi, sinaquei che jeu survegni era vadials cun marca e muvel cun puncts.»

«Neve, quei ei endretg, sche ti enqueras de meglierar tiu muvel, denton per brattar eis ti memia tard sin questa fiera, ussa eis ei grev d'anflar ina vacca u genetscha d'emprema qualidad, lu stuesses ti, neve, era far quen de spender in bi daner per ina de quellas. Neve, la cranzla ei buca mal vacca. En societad fagess ella maneivel ses 70—75 puncts e lu vessen ils vadials dretg de marca. Cumprasses ti aunc giu d'Engiadina sura u da cheu ora en in vadi de buna derivonza, sche havesses ti en paucs onns in muvel de stupent raz, neve, sen-

za stuer spender pli bia. Dil reminent eis ei culs puncts della biestga sco culs carstgauns; quels che fan ils pli bia puncts d'examen ed avon ils experts, fan perquei buc adina ils pli bia puncts ella veta, neve —»

Mistral Curdin ei uss en siu element e declara liung e lad sias ideas sur punctaziun, premiazion e tratga de biestga. Stiafen Paloc di mo mintgaton gie, gie, mo veramein auda el strusch ils plaids de siu cumpogn. Siu patertgar ha priu in' autra via udend el ch' el savessi vegnir en in bien raz de muvel senza vender la cranzla e cunquei era senza stuer seschar en in combat cun Aita, che fuss empau riscau, pertgei ins sa buca garantir tgei fin che quel vegness a prender. Tgei veta vegness quei ad esser, sch' els dessen buc in bien plaid pli in a l' auter. Forsa ch' els secunvegnessen mai pli e mo quei patratg fa snavurs ad el.

Tut enina auda el la vusch de siu cumpogn che damonda: «Has el senn de vegnir president de vischnaunca u ir schizun sil Cussegl grond?»

Tut surprius di Stiafen: «Gnanc en sien buc, daco vegnis vus cun quei?»

«Mo perquei che ti studegias ton ed audas buca plaid de quei che jeu ditgel.»

«Jeu patertgavel vi de quei che vus haveis detg della cranzla. Forsa fuss ei il meglier de sevolver e turnar a casa.»

Mistral Curdin entscheiva a rir e di: «Teidla, jeu vi buca dir quei pli lunsch, pertgei tut stuess rir, enzatgei aschia eis ei mai capitau. Neve, dapi che nus essan prest sin fiera, sch' emprova tia fortuna. Pusseivel che ti anflas ina vacca sco ti vul.»

Stiafen senta sez con ridicul che quei fuss de turnar ussa a casa ed el ei per confidar ses quitaus de famiglia a siu cumpogn. El ha gia il plaid osum la bucca, ch'ina vusch interna di ad el: Na, quei che daventa dadens mia escha han auters buca de saver ed aunc ussa ha negin de star denter mei e mia Aita.

Cheu auda el la vusch de mistral Curdin che continuescha: «Neve, schiglioc schevas adina ir Aita a fiera e quei cun raschun, ella ei pli resoluta che ti. Neve, mira bein, ch'ins cugliuni buca tei, ti eis bia memia buns. Ti has bia memia bia tema de far mal als concarstgauns e lu surdrovan els tia buontad. Ella veta sco sin fiera ston ins esser dirs, schizun crudeivels, schiglioc vegn ins mai tiel siu, neve!»

Quels plaids dattan ina viulta anetga a siu patertgar. Gliez eis ei lu aunc de mirar, tgi ei pli resoluts e pli dirs. Ussa eis ei decidiu: la cranzla sto naven, car u bienmarcau.

3. In recept de vender bein e cumprar meglier: Stiafen bratta la vacca cranzla per ina mugia cun marca

Denton ein els arrivai en vischnaunca e ston calar cun lur discuors, pertgei ch'ei vegn muvels e menadiras da tuttas varts. Sin prau-fiera regia ina veta fetg animada. Ual all'entrada ei in marcadont enconuschent che fa, sco adina, in canera per siat dels. In grond marighel pievel ei entuorn el e dat risadas per mintga sgnocca ch'el di. Tut enina sevolva el encunter nos dus amitgs e cloma cun ina vusch sc'in uors che scarpa la preda: «Cheu vegn ual mistral Curdin, quel sa de dir il pli bein con che quei tachi

d'ina vacca vala. Schei sch' ella ei buca pagada e surpagada cun 40 marengins. Cun quei paga ins buca mo la vacca, mobein era la corna ch' ella ha piars cu Adam ed Eva ein i sin viadi de nozzas.»

Stiafen va vinavon cun sia cranzla encurend in liug de saver rentar ella. En siu intern lavura ei sco en in furmicler, in patratg catscha l' auter. Mistral Curdin ei la cuolpa de quei cun dir, ch' el seigi memia buns e seigi buca um per ir a fiera. Oz sin fiera e suentar enviars Aita vul el mussar, ch' el sappi cantar in' autr' antifona, ch' el sappi esser de dir cor, gie crudeivels e senza remischun. Ei vegn endamen ad el la maxima de siu vischin Jacolet che haveva detg tontas gadas: «Sche ti vul vender bein e cumprar meglier, sche stos ti buca mirar sil biestg mobein sin la gliעד, il principal eis ei d'anflar la dretga selvaschina, lu selai far enzatgei.» Oz vul el studegiar las fatschas, encurir sia selvaschina e lu esser dirs e trer giu la pial scoiauda.

Aschia va Stiafen vinavon mirond entuorn e contemplond las fatschas cun egliada penetrona per anflar la preda adattada. Mingaton passa el giu pils peis ad in u l' auter e sche quels zacregian ha el siu gaudi. Ins sto era saver passar giu pils peis, sch' ins vul emprendre ded esser dirs e crudeivels. Quasi giudem il prau-fiera vesa el empau d'ina vart ina mugia rentada vid ina latta e sper quella in umet cun egls empau pitgivs ed ina fatscha rodonda. Fatscha rodonda, egl innocent, quei ei enzatgei per el. Sch' el vegn de tschaffar quei animalet en sias greflas, lu vul el buca schar liber el, ni silmeins dar ina sgriflada ch' el tegn endamen

sia veta. El renta sia vacca buca dalunsch della mugia ed entscheiva in discuors cun la «fatscha rodunda». Schegie ch' el ha aschi schliatas intenziuns enviars igl um, demuossa quel ina singulara fidonza. Suenter pintga uriala ha el gia confidau a Stiafen ch' el stuessi haver ina certa summa e ch' el seigi perquei sfurzaus de vender sia mugia. Quei fetschi el nuidis perquei ch' ella seigi de buna derivonza ed hagi, sco el vesi, marca.

«Disgraziadamein», continuesch' el tut trests e sia fatscha rodunda para bia pli liunga, «disgraziadamein mauncan oz ils marcadonts talians e perquei san ins buca vender rauba giuvna, ni car ni bienmarcau. Per mei dat ei mo ina pusseivladad: brattar la mugia per ina vacca. Ils marcadonts svizzers cumpran mo vaccas e getschas.»

Stiafen ha che seregheglia en sesez enzatgei sco compassiun e siu cor vul surmenar el de far ina tuppadad, pertgei il cor ei in agen stroli cura ch' el vegn loms. A dretgas uras vegn ei aunc endamen ad el ch' el vegli mussar oz ch' el sappi esser dirs, crudeivels, senza remischun. Quei um sto haver ina vacca ed el vul dar ella a quel, mo pagar sto el la sunscha dil gat. Il pli sempel eis ei de dar ina tagliada cun la sigirlada aschia ch' igl um stetti cun bucca aviarta e sappi buca semuentar. El quenta: en in onn ei la mugia ton sco oz la vacca sche buca de pli, senza quintar la marca d'ureglia. Pia sto el quintar cun in' envernada, lein dir bia 15 marghins e per ir detg ault metta el aunc vitier 5 e vul dumandar 20.

El s' avischina cun ina faulsa curtesia alla «fatscha rodunda» e di: «Per far in survetsch

vi jeu dar la vacca per la mugia, mo beincapiu, ei sto esser in bi surcomi.»

«Quei fuss per mei in cletgun, pertgei la vacca vegness jeu de vender immediat, igl ei in brav biestg ed il surcomi vegn buc ad esser pigns.»

Aunc inaga seregheglia en Stiafen in bien sentiment che di de buca strunglar quei pauper um. Mo cun in moviment anetg fiero el naven tut sia sentimentalitad e di: «Sut 20 marenghins fetsch jeu buc il brat.» Ussa eis ei neuado e cun saung freid observa el igl effect che quei fa sin sia paupra unfrenda.

Mo quel ei tut ruasseivels e gnanc surstaus, anzi cun gronda cuntentientscha e reconu-schientscha sevolva el enviars Stiafen schend: «Jeu hai calculau ch' ei stoppi esser aschi quei e demai che vus haveis fatg a mi quei grond survetsch vi jeu buca esser nunmodests e mar-cadar pli ditg.» Cun quei dat el il maun a Stia-fen sco quei ei usitau.

Stiafen stat sco daus giu da tschiel, pertgei enzatgei aschia ha el buca spetgau. El ha pil-ver anflau la dretga selvaschina per siu experi-ment e siu niev amitg ei senza dubi aunc pli rodunds che sia fatscha.

«Ina caussa stos jeu aunc dir», remarca il niev possessur della cranzla, «ils 20 maren-ghins sai jeu dar pér cura che jeu hai vendiu la vacca, mo quei dat buca de far. Jeu mon spert si cheu cun ella nua ch' ils marcadonts de cheu ora ein. Quels cumpran immediat ella.» El fa liber la vacca cun moviments aschi svelts che Stiafen ei tut sepiars. En in amen ei igl umet svanius cun la cranzla sco sche la tiara ha- vess laguttiiu els.

Stiafen ei sia veta buca staus de levsenn, el ei in um constant e ruasseivel. El ei buca suspectus. Cura ch' ei maunca ina sughetta u in terschiel di el: «Quei vegn ad esser dau giud il carr, quei havein nus starschau sil prau.» Quei di el era, sch' el vesa in vischin che ha in bi di caussas che semeglian las sias ch' ein i denter la detta, sco in schumellin semeglia l' auter. Lu tratga el: «Ei dat bia asens che semeglian in l' auter.» Nauschs suspects fa el buc. Mo ussa eis ei sco sche tuts schliats spërts dessen a dies ad el. De tuttas sorts suspects vegnan allerta. Eis ei buca pusseivel, gie schizun segir che l' auter ha pudiu tier el e lu aunc malamein. El sa gnanc il num della «fatscha rodunda». El seregorda bein avunda dell' egliada pitgiva dil cumprader della cranzla. Mo cu el ha srentau la vacca ei l' egliada vegnida viva e plein moviment sco l' egliada d' ina fiergna. El sa era snegar il surcomi u pretender ch' el seigi pli pigns. Ussa capescha el, pertgei ins ha gidonters de marcadar, en tutta cass san quels dar perdetga, el ha neginas. Nies Stiafen ei propi de mala luna, quei ch' el suppona ei per el segir ed el pudess dar entuorn las ureglias a sesez ded esser daus lien aschi malamein.

Cheu senta el in maun sin siu schui e sevulvend vesa el la «fatscha rodunda» avon el cun egls terlichonts sco quels d' in affon sper il pigniel de Nadal.

«La vacca ei vendida e schizun meglier che quei che jeu hai cartiu. Ussa stueis vus vegnir a gentar cun mei e lu dun jeu il surcomi. La mugia prendein nus e mettein denton en nuegl.» Schend quei ha el gia fatg liber la mugia.

Stiafen Paloc ei tut stuius e sa buca dir

plaid. Tut ses dubis e sias temas ein stadas per nuot ed el ha fatg grond entiert ad in brav um. Contas gadas ch' il carstgaun fa quitaus e tema per igl avegnir plein smanatschas e tut enina dat ei ina viulta che muossa con malfundai che tals quitaus ein. Tgeuamein va el suenter siu cumpogn e prest ein els avon ina mudesta mo plascheivla casetta. Ina dunna cun in carin pop vegn sin esch ed in buob ed ina mattatscha de treis e tschun onns miran sper la mumma ora encunter al bab. Quei ei in emperneivel maletg che sefa valer aunc pli bein muort il contrast della porta veglia che formescha la rama. La dunna vegn tresta e di: «Has buca saviu vender la mugia?»

De buna veglia rispunda igl um: «Seigies cuntenta, jeu hai giu grond cletg, quei vul dir quei bien um cheu ha gidau, aschia che jeu hai fatg buna fiera ed hai saviu vender la mugia pli cara che quei che nus havein giu calculau. Va spert e metta a meisa, nies bien amitg genta cun nus.»

Quels plaids midan immediat la tristezia en legria. Quei han ins immediat viu tier tuts, aschia ch' ins ha viu cun l' emprema egliada tgei spért che regia en quella famiglia, il spért de pasch e concordia. Havend mess en la mugia van els en stiva ed igl um di: «Gl' emprem lein nus reglar nies quen. Entras il brat hai jeu vendiu la mugia per 10 marenghins de pli che quei che nus havein giu quintau. Sche vus carteis ch' ei seigi buca memia malruschaneivel, sche fagein nus miez perin e jeu dun a vus 25 marenghins.»

Stiafen Paloc ei sco sturnius. Ei quei pusseivel d' anflar en nies temps, nua che tut cuora

suenther igl aur e tut dependa digl aur, in carstgaun che secuntegn de tala maniera e lu aunc in ch' ei en basegns? El fruscha il frunt cun siu maun per esser segirs ch' el sesiemi buc, metta plaunet ils 20 marenghins en sac stuschond anavos ils auters schend balbegiond: «Na, na quels audan buca a mi.»

Ussa vegn era la dunna denter en e di: «Gie, mo prendeì quei che miu um vul dar, quei ei dretg e dueivel. Nossa mugia ei bein in bi animal cun bien gust, mo senza vies agid havess el buca saviu vender ella.»

Cheu sestenda Stiafen Paloc ed aulza la vusch plein commoziun: «Gnanc in plaid pli, marcau ei marcau. Stiafen Paloc ei adina staus de plaid e quei vala aunc oz.»

Quei tun resolut fa fin alla discussiun ed els semettan a meisa. Schegie che la suppa de carn cun giutta e fava ei stupenta, sche maglian els tuttina buca propi da gust, ils cors ein memia pleins de quella legria che deriva d'in bien spért, dil spért de beinvuglientscha ed harmonia. Els fan paucs plaids mo miran mintgaton in l' auter els egls nua ch' ina plascheivla splendor tarlischa. Tgei benefeci eis ei de seser ensemen cun buns e curteseivels carstgauns.

4. Ina nova situaziun: Stiafen venda la mugia

Havend priu cumiau de ses novs amitgs pren Stiafen la mugia e va puspei sin fiera. Quei cumiau ei buca staus senza ina certa dolor, cunzun igl adia dils affons ei ius a cor ad el. Quels havevan buca capiu de tgei ch' ei se-tractava, mo il secuntener engrazieivel e respectus dils geniturs ha fatg impressiun ed els

miran plein admiraziun e fidonza sin Stiafen. El leva dar ina detga surlischada al bab e quei havessen era ils paupers affons sentiu ed ussa muossan quels tonta affecziun e renconuschientscha viers el. Pér memia ha el encuretǵ de far dil mal, mo la divina Providientscha ha menau tut en bein. Sut l'influenza de quellas reflexiuns vul Stiafen igl emprem mument ir directamein a casa e salvar la mugia per ina regurdientscha de quels sentiments che han alzau e rinforzau el. Mo el ei atǵnamein vegnius a fiera per cumprar in' autra vacca e disaus de star vid quei ch' el ha fixau ina ga, tuorna el sin fiera. Ina caussa ei denton segira: auter che sut fetǵ favoreivlas condiziuns venda el buca la mugia.

Quei fuss forsa stau avunda per far in bien marcau, pertgei il cumprader encorscha immediat, sch' in tegn la dira u sch' el ei sfurzaus de vender ed en quei davos cass sǵurtegia el quei ch' el sa. El fa ina purschida fetǵ bassa e sch' il vendider s' agitescha e sevila, sche va el naven sco sch' ei empurtass nuot tertgond: Mo spetga, ti eis prest madirs. Tut auter eis ei sch' il possessur ha buca bia per vender. Quei aulza immediat il prezi. Era cheu secomprova l'enconuschenta lescha naturala della relaziun denter purschida e tscherca. Ei fuss pia stau avunda e Stiafen havess survegniu in bi daner per la mugia, mo ei sefa valer aunc in' autra caussa per el fetǵ favoreivla. La situaziun sin fiera era semidada dil tuttafatǵ. Schiglioc er' ei zun negina veta sin fiera suenter miezdi, mo oz eis ei pli animau che mai. Novs marcadonts che Stiafen haveva buca viu avon miezdi van cun passliungs per la fiera entuorn. El endriescha cun-

inaga il motiv de quella midada. In decret della regenza ha scumandau als de Samignun d'importar biestga dil Tirol, caschunond quei certas incunvegnientschas che havevan agitau ualti fetg la populaziun d'Engiadina bassa ed era perfin stau il motiv d'ina interpellaziun el Cussegl grond. Igl ei enconuschent ch' ils de Samignun han in' atgna moda de far il pur. Els cumpran mintg' onn ina quantidad mugias e vendan ellas igl onn sissu sco genetschas. Cun quei ch' ils confins ein vegni serraï ein els ussa sin fiera de Scuol per cumprar quei ch' els drovan. Aschia eis ei de capir che las mugias ein tscherçadas sco la péra tumpriva.

Ei va buca ditg ed in cumprader fa ina biala purschida per la mugia de Stiafen. Quella ga fa el buca prescha de vender. Sch' ils marcadonts fan sproposit de sia dumandada fetg aulta e vulan marcar, sche dat el mo ina cun la schuiala e metta sia termenta pipa en l' auter cantun della bucca fagend ina brava fimera. Quei fa effect ed ei para sco sche sia mugia seigi il meglier biestg sil mund. La finala venda el ella cul sentiment de haver schau pagar mintga pelegn. Il cumprader di: «Ussa leinsa aunc ir e beiber il «vinkauf» sinaquei ch' il biestg fetschi prova e sche ti vul beiber il vin stos ti bein arver la bucca.»

5. In liung «vinkauf» culla ghitarra ed il castellan de Tschlin

Els van en in' uustria damaneivel. Era Stiafen ha il saung ch' ei empau caliraus. Il marcar sveglia era en il pli quiet e flegmatic ina certa pissiun ed agitaziun. Igl ei capeivel che

las fieras han giu per nos vegls ed han aunc oz ina ferma attracziun. La culminaziun era il vin-kauf. Tgei veta che sesviluppescha en las ustrias, nua ch' ei dat schiglioc mo liunguriala e — mustgas! Cun breigia survegnan Stiafen e siu cumpogn ina meisa libra en in cantun della stanza. Dad ina vart aud' ins clamond: «Quella vacca has ti per ina cagna e latg dat ella sco aua.» Dad in' outra vart: «Il genetsch ha tratg tutta stad e jeu garranteschel che ti stos buca vegnir giud il carr, gnanc per metter ord via el als autos.» L' ins vulan ligiongias e vin, ils auters vulan pagar. Igl ei sco il solit, in battibugl e schischuri, ch' ins auda buca igl agenplaid. In marcadont gries e grass cun vusch recenta cloma: «He, neu cheu cun in litrun, mo genuin e buca de quel ch' ei battegiaus duas gadas.» La matta recloma energicamein, lur vin seigi buns. Igl ustier dat denter en e vul buca vertir ch' ins discrediteschi sia uustria. Tgi tegn ussa cugl ustier e tgi cul marcadont ed ei ha tutta pareta de dar ina caniala. Igl ei vegniu sco ina febra sin l' entira cumpignia, che gesticulescha e grescha de tala maniera che perfin nies Stiafen Paloc resta buca indifferents. El ei schiglioc buca sedader, mo oz fa ei sguezia ella detta ed el havess prest detg sco miu amitg Töna, igl enconuschent semarclader: Lein prender ina sutga perin e svidar la sala!

La situaziun ei daventada detg critica. Cheu sesarva igl esch ed ina legra cumpignia de giuvens entra cantond e riend. In ded els prendabot la ghitara ch' ei pendida vid la preit ed entscheiva a cantar canzuns romontschas. Quei ch' ei buca reussiu ad auters damognan imme-

diat las emperneivlas melodias dil cantadur. Tut secalma ed ei vegn aschi quiet ch' ins udess a curdar ina guila ed ei para ch' ils presents seigien transportai en in auter mund. Veramein ei quei era il cass, l'olma seregorda en tals muments ch' ella ha alas e sgola per cuort temps or da quest mund de quitaus e combat el mund ideal della pasch e beadientscha. Mo «il castellan de Tschlin» lai puspei resunar tuns d' uiara che vegnan denton cuninaga stinschentaì d' emperneivlas canzuns de primavera.

Tuts ein commuentaì, forse il pli fetg Stiafen Paloc. Siu cor, che leva esser dirs ei vegnius commuentaus memia savens e memia ferm il di ora ed ei ussa loms sco la pischada dil matg. El pudess star cheu uras o e tedlar e gnanc encorscha che siu cumpogn ei gia daditg naven. El pren aunc in quintin e sesa sin sia sutga senza semuentar reflectond la damonda che ha dau de far a tonts filosofs: Ceder u star dirs? El vesa differentas gadas il funs dil migiel, mo al funs della damonda eis ei buca reussiu ded arrivar.

Il curteseivel lectur po forse tertgar sefundond sin quella remarca e sils eveniments suandonts, ch' ei seigi iu cun Stiafen sco da temps vegl e ch' el seigi vegnius a casa cargaus bravamein uiersch. Igl ei perquei miu duer de constatar — e jeu savess schizun vegnir cun perdetgas che attestan quei — che Stiafen ha buiugnanc igl ordinari e ch' el ei ius ord l' ustrìa sidretg sco ina candeila.

6. Stiafen cumpra ina vacca de dus latgs ed in pèr rintgas per dus marenghins

Cura che Stiafen banduna l'ustria va ei in fin vent d'atun, mo quei ei buca malemperneivel ad el, el ei scaldaus en ed ha in sentiment de forza. In pèr uras aschi emperneivlas ha el ditg buca passentau. La canzun dil castellan de Tschlin plai ad el. Ual in castellan sto ins buc esser, mo mintgaton ston ins mussar ils dents, e sch'ei fa basegns perfin alla dunna.

Ils davos radis dil suleagl d'atun che scaulda pauc mo tarlischa bein e dorescha la pezza mond da rendiu e la legria fan che tut ei pli bi e pli grond. Aschia era las vaccas ch'ei aunc avon casa pertgiradas d'in giuvenet. Stiafen damonda: «De tgi ein quellas vaccas?»

«Quellas van cun la viafier. Ellas audan ad in marcadont ch'ei ual ius en l'ustria.»

«Cloma el, forsa pudein nus far marcau.»

Stiafen contempla empau las vaccas. Sis ni siat ein rauba de pauc, mo ina ei in vaccun cun bellezza fuormas. Ei vegn buc endamen ad el, che quel ded in egl ei retg dils tschocs e ch' in mediocher ei il grond denter ils pigns.

Il marcadont vegn e Stiafen damonda: «Ei quella vacca venala?»

«Tuttas sche ti vul,» replica il marcadont. «Jeu hai buca maridau las vaccas e tegnel buc ada quen ellas sco vus purs che haveis savens pli bia risguards pella vacca che per la dunna.»

«Jeu vi mo ina», di Stiafen cuortamein, «quella gronda, con damondas?»

«Aha, quella gronda, ti eis buc in narr, quei ei la meistra ch'era oz sin fiera e quella fa era

vender las autras, sche jeu mon sur cuolm cun ellas.»

«Mo bien, sche ti vul buca dar ella, sche mon jeu per miu fatg.»

«Na, na, aschia eis ei buca manegiau. Demai che ti plais a mi e la vacca plai a ti sas ti haver ella supponiu che ti paghies quei ch' ella vala e per far cuortas, jeu lasch ella a ti per 65 marenghins.»

«Quei ei memia bia, cun 60 eis ella pagada e surpagada.»

«Eis narrs, ni creis che jeu hagi engulau la vacca ni has forse udiu zacu ch' ils purs dettien las vaccas per nuot a nus marcadonts?»

Aschia va quei vi e neu in' uriala, mo cunquei che Stiafen era in de paucs plaids secunvegnan ei cun 62 marenghins.

Stiafen vul buca turnar ell' ustria, paga e festgina ded ir a casa. El ei de buna veglia. Enstagl de sia cranzla veglia ha el ina vacca de raz, la megliera vacca dell' entira fiera e muort il favoreivel brat aunc dus marenghins ed enzaconts francs en sac. Auters onns prendeva el la buis e mava a catscha laschond ir Aita a fiera sco mistral Curdin ha giu detg la damaun. Aita era mala avunda e schava buca cuglienar, mo de quellas fieras ha ella mai fatg. Igl ei tuttina enzatgei auter, sch' igl um va a fiera enstagl la dunna. Las femnas han buc il dretg egl e suondan plitost il sentiment ed ils pregiudezis en tuts graus. Dacheudenvi vul el prender il tgamun entamaun ed il carr dell' economia sto ir tut auter.

Mond tras vischnaunca vesa el en ina vetrina gia illuminada in per rintgas che tarlischan. Per schabetg ha el dau in' egliada ed ei para

sco sche quellas rintgas hagien ina forza magica, el sto ir vitier e mirar pli bein. Ussa entscheiva sia memoria a luvrar, avon onns haveva el detg de cumprar in pèr ad Aita. Mintgaton ha el giu schau vegnir endament quei, mo la finala ha el emblidau. Ussa s'unescha quella regurdientscha cun in auter patratg. Tgi sa sch'el savess forsa gudignar la battaglia ni silmeins evitar ella, pertgei empau sterment ha el tonaton.

Spert decidius fa el tener in buobet la vacca schend: «Cheu has in pèr raps per cumprar ina tschugalata.» Il mattatsch mira e di tut surstaus: «Vus essas sbagliai, quei ei gie in franc.» Stiafen rispunda de buna luna: «Quei fa nuot, cura ch'ins fa buna fiera han ins era biars francs.»

Las rintgas cuostan dus marenghins ed igl ei de marcadar nuotzun. Stiafen vul buca dar adia a ses marenghins, mo patertgond ad ina veglia experienza de catscha, che senza sal vegni ins buca de puder tier ils camutschs, cumpra el las rintgas cun la speronza che quellas portien la victoria.

Sin via encunter casa dat ei buca impediments. La nova vacca ha tut in auter pass che la cranzla, igl ei tuttina ina gronda differenza denter ina vacca de siat ed ina de dus vadials. Forsa eis ella era pli tardiva, la sia havess giu o il tierm ils 27 d'october. Ussa vegn ei endamen ch'el ha emblidau de dumandar il tierm, mo quei emporta la finala buc aschi bia.

Cura ch'el vegn a casa eis ei gia stgir. El metta en sia vacca, dat giu in bratsch fein e va en stiva nua che la tscheina ei gia sin meisa. Bia plaid fan ni Stiafen ni Aita duront la tscha-

vera, mo questa sera ein els bunamein mets. Mintga plaïd vegn mesiraus e pesaus, della fiera discuoran els nuot. Els stattan in visavi l' auter sco duas armadas e scadin sepertgira de sittar igl emprem, pertgei l' emprema balla fa l' uiara. Bein prest suenter tscheina van els a ruaus. Stiafen ei, cuntrari al solit, staunchels e sa buca sche quei ei dil viadi, dil vent, dil vin u dil castellan de Tschlin.

7. Stiafen Paloc freda il spitg, auda ina vusch carina e vesa ch' el ha fatg ina grossa

Sedestadond Stiafen l' auter di dat il suleggia da finiastr' en. Quei era mai daventau ed ei ton pli fatal muort las complicaziuns de famiglia. Ton ei segir, che quel che lai pegliar la digren l' energia e la vigilonza, sto ceder. En in hui eis el ord letg e setratgs en. Per buca piarder temps trai el en la vestgadira de marcau. El arva il barcun per vegnir giun stiva e senta in ordvart emperneivel fried. El dat dabot in' egliada tras il tuornapigna²⁾ e vesa il fiercazzetta sin meisa e la cazzetta cul spitg. Cura che Aita vuleva propi far in plascher ad el, deva ei adina la damaun spitg ed in bien toc caschiel veder vitier, quella tratga ha Stiafen il pli bugen. Mo tgei ha quei de muntar oz, ei quei forsa dau ina, perquei ch' el ei levas memia tard?

Enaquella sesarva igl esch, Aita entra e salida cun vusch carina: «Bien di Stiafen, jeu hai tertgau che ti seigies empau staunchels ed hai

---

²⁾ En Surselva dat ei probabel negliu in «tuornapigna». Savens eis ei ina tenda, mo il bia eis ei ina sort de preit che tonscha dagl ur della pegna tochen il plantschii sura. Ins sa mirar senza fastedi tras las numerusas ruosnas dellas aissas.

perquei buca vuliu clamar tei. Neu e maglia, solver e l' autra hai jeu gia dau en.»

Stiafen ei surprius e sa buca tgei canzun che quei ei, ei va tut il cuntrari de quei ch' el ha spetgau. El ha viu il tschiel plein nibels stgirs e spetgava d' in mument sin l' auter ch' il tun detti giu e dumandava cun fetgas: Tgi sa nua el dat giu e tgei devastaziuns vegn el a caschunar. Ed ussa eis ei sco sch' il clar suleagl havess sca-tschau ils nibels ed in bi artg s. Martin sestendess dal Pez Arina tochen vi sil Pez Lad.

Ni ei quei forsa mo malezia e glisnerem, ina fenta digl inimitg per vegnir ton pli tgunsch surren? Na, quei sa buc esser, Aita ei bein stada enqualga detg resoluta, mo faulsa eis ella mai stada. Ella vegn ad haver midau idea, ella ei adina stada ina prusa e perderta dunna ed ha viu ch' igl ei siu duer de ceder e viver en pasch. Aschia patratga el e sentiments d' engrazieivladad e carezia sorprendan el, mo el sa buc exprimer quei cun plaids e perquei di el curte-seivlamein bien di e va cun prescha en davos meisa.

Tgeuamein maglia el siu spitg ed Aita selegra de siu bien appetit. Er' ella quescha, perquei ch' el ha detg tontas gadas, ch' in bien spitg vali pli bia che bia bials plaids, cunzun sche quels seigien vits. Cura che Stiafen ha giu dumignau ina buna part dil spitg, che para oz pli buns ch' il solit, senta el tuttina il duer d' exprimer sia renconuschientscha a tonta carezia e generusadad.

Mond en sac senta el la scatletta cun las rintgas ch' el ha giu emblidau dil tut. Quei ei stau ina buna idea de cumprar ellas, ussa san quellas discuorer per el. Vegnend ord sac cun

la scatla di el: «Ti sas che jeu hai daditg giu l'intenziun de cumprar per tei in pèr rintgas, mira sche quellas plain a ti.»

Aita arva la scatla e tegn las rintgas enta maun laschond tarlischar ellas el sulegl che vegn da finiastr' en. Tgei matta u dunna giuvna ha buca ina fatscha rienta tenend enta maun carsinond in pèr rintgas novas! Stiafen vesa quei schegie ch'el ei ferm occupaus cun siu spitg. Aita sevolva encunter el e di cun vusch commuentada: «Jeu sun ussa prest memia veglia per metter en rintgas novas, tuttina fan ellas grond plascher a mi e jeu engraziel zun fetg a ti persuenter. Mo aunc pli engrazievla sun jeu a ti — e quei vegn jeu mia veta mai ad emblidar — che ti eis turnaus a casa cun nossa buna cranzla.»

La buccada che Stiafen ha en bucca va a travers, el entscheiva a tuosser e va en prescha encunter igl esch. Aita cloma: «Spetga, jeu dun giu pil dies», mo el era gia o e da scala giu ed en cuort.

In terribel suspect va tras siu tgau e certas traplas ch'el haveva buca fatg stem ier vegnan endamen. Sch'el havess puspei cumprau sia atgna vacca? Quei ch'ei mai schabegiau aunc daventa, el sescarpetscha sil davos scalem ch'ei empau fleivels e croda encunter igl esch nuegl che quel sesarva. Enaquella volva la vacca nova il tgau encunter el cun sia corna cranzla fagend ina tschera rienta sco de dir: Ah! eis ti è cheu, nus enconuschein in l'au-ter d'onns enneu. Stiafen siara igl esch, el ha viu avunda. Co ei quei pusseivel ch'el ha buca viu ier quellas cornas che el enconuscheva ord melli?

Tgei far? El pren la megliera resoluziun ch' ins sa prender en in tal cass, Patertgond che tgi che hagi falliu stoppi era far penetienza tuorna el en stiva e raquenta ad Aita tut sco ei seigi iu. Els rian ensemen ed ei dat ina perfetga, sincera e cordiala reconciliaziun. Els han pituu omisdus grevamein mo de patertgar ded esser malperina ed ussa ein els aschi cuntents che la pasch ei restabilida, quella benedicziun ch' ins sa buca stimar avunda per ils singuls carstgauns sco per ils pievels.

Ina liung' uriala sesan els maun en maun e lu di Stiafen: «Quei fuss fatal sche quei marcau vegness enconuschents, mo jeu creigel che negin hagi encurschiu enzatgei e sche ti queschas, vegn negin carstgaun sissu.»

Ed Aita rispunda: «Ti sas, che ti sas sefidar de mei.»

Ed ussa vegn il curteseivel lectur a duman- dar mei, co quella caussa ei vegnida ad ure- glia a mi. Eis ei tuttina ver, che las femnas san buca quescher?

Per mantener l'honor a quellas stos jeu declarar che Aita ei stada de plaid. A mi ha Stiafen sez palesau il fatg discussamein in mu- ment de confidanza e jeu raquentel vinavon al curteseivel lectur mo cun la condiziun, ch' el ditgi ora a negin. — Savend che quei ei ina greva pretensiun vi jeu dir ad el duas caussas ch' el sa dir a tgi ch' el vul: La cranzla ei puspei stada miseriera si d' alp. La «fatscha ro- dunda» ha survegniu glied nova. Ils geniturs han dau num Stiafen e speran ch' el vegni in um de bien cor sco siu padrin — Stiafen Paloc.
